

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд "**Имиграционна политика и демографски перспективи на България**", разработен от Спас Ангелов Ташев, докторант в Института за изследване на населението и човека (ИИНЧ) при БАН за получаване на образователна и научна степен "доктор" по статистика и демография", шифър 05.02.06

Рецензент: доц. д-р Йордан Калчев, член на научно жури, назначено със заповед No РД/17.11.2014 г. на директора на ИИНЧ

Транснационалното движение на населението в различните негови форми и направления в условията на съвременната глобализация е актуална тема в контекста на тенденциите в демографското развитие на страната. И докато емиграцията на населението със своите положителни и отрицателни последици върху икономическото и демографско развитие на страната не поставя на изпитания националните системи в управлението, то за да се предотвратят негативните (понякога с тежки национални последици) и използват положителните ефекти от имиграционните процеси, е необходимо системно наблюдение на този процес, разработване на отговорна национална политика и гъвкаво управление. Това е необходимо, тъй като всички действия по устройването и интеграцията на имигрантите се осъществяват в страната на пристигане. Чрез правилна национална имиграционна политика могат да се постигнат важни положителни демографски и икономически ефекти за страната, но следва да се отчита и нарастващият през последните години размер на принудителната имиграция у нас (в резултат на военни конфликти), чийто състав не всякога добре се вписва в демографската атмосфера в страната. В тази връзка изпълнението на подобни изследователски проекти е необходимо и полезно за провеждането на цялостната демографска политика в страната. В подобен контекст е формулирана и основната цел на дисертационния труд на Спас Тошев, а именно: "*...да се анализира процесът на имиграцията в България след 1990 г. и на базата на наличните прогнози за населението на страната и неговите структури до 2060 г. да се оцени нейната демографска ефективност с оглед въвеждането на адекватна политика и управление на имиграционния процес*".

Г-н Спас Тошев е роден в гр. Пещера през 1967 година. Има образователно-квалификационна степен "магистър", придобита през 1994 г. в

Тракийски университет - гр. Стара Загора и през 2000 г. в УНСС по "международно икономическо сътрудничество". Досега е работил в няколко държавни институции в страната и чужбина, но винаги неговата дейност е била в областта на изследване, анализиране и управление на външномиграционните процеси.

1. Обща характеристика на дисертацията

Дисертационната работа (във варианта, който ми е предоставен) е изпълнена в обем от 174 страници, от които 169 са текстова част, а в останалите са посочени използваните литературни и информационни материали. Тя е структурирана в увод, три глави, заключение и списък на използваната литература. Текстовото изложение е съпроводено с таблично и графично представяне на използваните статистически и от други източници данни.

Във връзка с формулираната цел (стр. 3) са дефинирани изследователските задачи, обекта и предмета на изследването, които определят и насоките в последващото изложение. Заявени са и съответни изследователски методи и информационни източници, които ще бъдат използвани и прилагани. Общо тези формално необходими елементи от изследователската работа са добре изпълнени, с една малка неточност при определяне на обекта на изследване - думата "динамика" е излишна.

В **първа глава** са представени основните понятия и различни теоретични концепции за пространственото преместване на населението. Независимо от някои пропуски в прецизността на предлаганите дефиниции (втъпителното определение за имиграцията е семантично и логически неиздържано) тази част е добре разработена, като от единичните понятия се преминава към по-обобщените теоретични постановки относно миграцията на населението. Според мен тук е трябвало да се приложат към дефинициите принципите на Регламент (ЕО)862/2007 и други нормативи, които биха повишили прецизността на разглежданите понятия, още повече, че данните за външната миграция се събират по този и други допълващи регламенти от всички страни в ЕС. Използвани са различни схващания, но следва да се изтъкнат в тази част на изложението личните (критични) оценки на дисертанта относно техните предимства и недостатъци. В резултат на това Тошев достига до важен извод, че *"Всичките тези констатации са резултат*

на конкретен анализ на определен тип миграционен процес, но нито една от тях не предлага универсален метод за цялостен анализ и типологизация на миграциите. Поради тази причина вместо да се върви към стандартизиране, в научната литература днес са в обръщение все повече термини, характеризиращи отделните типове миграции."(стр.26). След разработването на тази теоретична част са избрани и описани двата основни подхода за анализ и прогнозиране, в частност на имиграционните процеси и ролята им в демографското развитие на страната.

Във **втора глава** е направен задълбочен документален анализ и в резултат на това са представени добри обобщения за съдържанието на имиграционните политики на Европейския съюз, техните принципи на изграждане и развитие съобразно хронологията на протичащите имиграционни процеси към Европа. Още тук на базата и на емпирични данни в дисертацията са посочени конкретни резултати от стимулирането на имиграционни процеси с цел решаване на демографски и икономически проблеми в отделни страни на Европа. Към този анализ умело са привързани разработените от ООН през 2001 г. различни сценарии за Европа и отделни европейски държави, в съответствие с възможното развитие на демографската ситуация в тях до 2050 г, като се отчита влиянието на имиграционните потоци върху броя на населението и неговото застаряване. Тези сценарии стегнато и информативно са представени за отделните страни по отношение на различните демографски показатели и в резултат се определя т. нар. "заместваща миграция". (Може би трябва да се потърси по-подходящ термин на български език.) В контекста на този анализ в отделни параграфи са проследени имиграционните процеси в България. Най-напред са направени разисквания относно проблемите, свързани с информационното осигуряване на имиграцията и качеството на получаваните данни. Като приема, че преброяванията на населението са надежден източник дисертантът дава информационна представа за размерите на имиграционния поток към България през последните 20 години. Освен това проследява характера ("спонтанно" протичащи процеси) и състава на този поток по отношение на произхода на участниците в него.

Полезността на тази част следва да се оценява и по отношение на доброто съдържателно представяне на имиграционната политика на България

след 1989 г., основаващо се на разработваните документи (стратегически и нормативни) и дейността на създаваните в тази връзка функционални звена.

В **трета глава** са разгледани най-съществените страни и възможните ефекти, които могат да се очакват при стимулиране на определени категории имигранти с цел подобряване на демографската ситуация в страната и произтичащите от това положителни страни в общото развитие на страната. Изложението в тази част е структурирано в шест параграфа, като то започва с преглед на разработените от НСИ прогнози за населението на България до 2060 г. и неговите демографски характеристики. Това е една необходима подготовка за обвързването на разполагаемите данни за имигрантите в страната през последните 10 години от преброяването на населението през 2011 година.

С паралелното проследяване на някои демографски структури на населението в страната с тези на имигрантите докторантът в един описателен вариант търси и изказва мнения за положителното влияние на имиграцията в демографското развитие на страната. Това е показано таблично и графично чрез сравняване на структурите по възраст на населението на България и на имигрантите според преброяването през 2011 г. За да компенсира недостига на информация в работата са използвани и анализирани данни от анкетни проучвания, които според мен, не могат да се приемат за удачни при изпълнението на изследователските цели в една такава разработка.

Много по-точна и убедителна представа за ефекта от имиграцията върху някои от основните показатели на населението в България се получава чрез изпълнените имиграционни проекции и влиянието им върху основните демографски характеристики на населението до 2060 година. Като използва разработените три варианта на прогнозите (на НСИ) за развитието на населението в България и съответно три варианта за размерите на имиграционния поток са изчислени очакваните имиграционни ефекти върху броя и възрастовата структура на населението до 2060 година. При сравнението на възрастовите структури се установява, че те допринасят макар и минимално (следва да се има предвид сравнително малкия размер на имигрантския поток) за увеличаването на населението в средните възрастови групи: 20-39 години. Получените резултати не се абсолютизират. В резултат на анализа като положителен резултат се приема и това, че е възможно

забавяне на процеса на намаляване на населението на страната и известно подмладяване, без имиграцията да бъде решаващ фактор за преодоляване на тенденцията за застаряване на населението. Коректно е посочено също, че ефектът на подмладяване на населението се проявява само в краткосрочен и в средносрочен аспект. Отчита се дори и очаквано допълнително влошаване на възрастовите показатели на населението най-вече поради малкият брой на лицата във възрастовия интервал 0 – 15 сред имигрантите

Въз основа на приети количествени хипотези за демографското натоварване (демографска зависимост) са направени изчисления за необходимите размери на заместващата миграция, която има "управленско-ориентиращо значение".

Към тази част може да се направи бележка, че в някои интерпретации на получаваните данни не всякога се достига до пълно обяснение на направените констатации или на незначителни относителни промени (в %) във възрастовите дялове, които се отчитат като съществени.

В **заключението** се достига до изводите, че установените слаби въздействия на миграцията върху общото население на страната е резултат от "липсата обаче на добре разработена и действаща стратегия за интегрирано управление на имиграцията". В тази връзка са направени препоръки за доразвитие на имиграционна политика в контекста на демографските перспективи и избор на подходящ модел за интеграция на различни предпочитани категории имигранти.

2. Литературна осведоменост и теоретична подготовка на кандидата

Когато се оценява литературната осведоменост трябва да се посочат особеностите на процеса и периода, който се обхваща за изследване в дисертационната работа. Тези особености са свързани с характера и спецификата на съвременните миграционни процеси сред населението не само у нас, но и в другите страни. Трудно е литературно и емпирично да се обхване този процес от всичките му страни, но в теоретичната част на работата дисертантът е използвал разработките на голям брой автори, предимно чуждестранни автори. Използвани са общо 90 литературни и информационни източници, от които 47 на български език и 43 на английски

език. Друг вид информационни материали са 9. Възниква обаче известно съмнение относно ефективното използване на посочения литературен фонд.

По отношение на теоретична подготовка на дисертанта следва да се отбележи, че при разработването на теоретична част в дисертацията, а също и при изпълнението на практическите задачи проличава много доброто владение и осъществяване на документалния анализ (стр.81), който заема една значителна част от работата. В отделни случаи могат да се направят някои бележки по отношение използването и реализацията на идеи от кохортния анализ.

3. Методичен подход

Дисертационният труд е написан на добър научен и аналитичен стил, там където това се изисква. В изложението и структурата е следвана една непрекъсната линия на последователност и стремеж за обвързаност на отделните части. Всяка една е предпоставка за поставяне и развитие на следващите въпроси (части), но всички те неизменно водят към основния замисъл на дисертацията. По този начин е постигнато във висока степен изпълнение на формулираните изследователски задачи и поставената цел.

4. Значимост и убедителност на получените резултати, интерпретациите и изводите

С представената дисертация е поставен един за разискване и изследване на изключително важен проблем от провеждането на ефективна национална демографска политика и използване на имиграционните процеси в намаляване на наложилите се у нас негативни демографски тенденции. Това е направено убедително (но не с достатъчна прецизност) чрез обвързването на прогнозното население по и възраст и възрастовата структура на имигрантите. Произведена е информация за влиянието на имиграцията върху броя и възрастовата структура на населението на страната за прогнозния период. Независимо от направените бележки относно обосноваването и прецизността на направените изчисления (а трябва да се отчита дефицита и качеството на наличната официална информация за имигрантите) трябва да кажем, че получените резултати са основателни да бъде поставен проблемът за имиграцията (разбира се не само в демографски аспект) на обсъждане, но и да се предприемат активни мерки, някои от които са разисквани в заключението, от страна на управляващите органи в страната.

5. Характер на научните приноси

Стилът на изложението в дисертацията е ясен и в много от случаите с добра аргументация. В нея се установяват приноси с методологически и потвърдителни с научно-приложен характер. Заслужава да се открият обсъжданите класификации на мигрантите, съставения демографски и социален профил на имиграцията в България, нерешените проблеми за стимулиране на имигранти с български произход, имиграционните проекции върху населението до 2060 г., оценките за размерите на заместващата миграция. В този ред на оценяване могат да се имат предвид важните изводи и препоръки, които са направени в заключението. Общо работата е един полезен трансфер на различните концепции за международната миграция и нейното демографско въздействие, тъй като досега имиграцията у нас се е разглеждала повече в политическите аспекти и съобразяване с международните регулации.

6. Критични бележки към дисертационния труд

Разискваните в дисертацията проблеми могат да се отворят различни дискусии, породени не само от авторското разглеждане, но преди всичко от сложността и противоречивите ефекти, които поражда международната миграция в съвременното общество. Все пак трябва да насоча вниманието на дисертанта за някои, в известна степен и технически пропуски, при дефинирането на понятията, датирането на разискваните проблеми и използваните факти, прецизността на емпиричните интерпретации и др.

Към дисертанта имам следните въпроси:

1. Как са оценени размерите (каква е методиката) на проектирания годишен имиграционен поток в България в трите варианта? (стр. 142)
2. Ако имиграцията е проектирана със същата раждаемост и смъртност на населението на страната, как би могло да се отчетат демографските ефектите от нея, освен получавания механичен прираст? (табл. 3.26-3.28)
3. Кога е разработена използваната демографска прогноза на НСИ и в нея не е ли отчетена външната миграция?

7. Трудове, отразяващи изследванията по дисертацията

Публикациите на докторанта, общо 10 на брой, отговарят на изискванията и са свързани с разглежданата проблематика в дисертацията.

Афторефератът също отговаря на изискванията и представя съдържанието и структурата на дисертационната работа.

От предоставената информация по процедурата за защитата заключавам, че изследванията и разработването на дисертацията са лично дело на докторанта.

В заключение (независимо от посочените забележки) давам **обща положителна оценка** за дисертационния труд и предлагам на Научното жури да присъди на Спас Ташев образователна и научна и степен "доктор".

2012.2014 г.

Рецензент:

доц. д-р Йордан Калчев